

'Er was eens...'

Een speelse verkenning van een vertelvorm voor de praktijk

Rick Steggerda

"The paradoxical nature of narrative is that it makes sense of what we can draw on (the past) in such a way that shapes our experience of a meaningful present (now) which includes where the story can go from here (the future). At the very same time, the way the narrative is opening up the future acts back on how the past leads towards it, and so further shapes our present experience. Interpretations of the past are influencing expectations of the future which are influencing interpretations of the past in the interactive present. This is the paradoxical, iterative, non-linear movement of sense making."

-Shaw, 2002, p. 121

Mijn werkvorm ‘*Er was eens...*’ is spelenderwijs ontstaan uit een rijke en verdiepende ervaring in de Werkplaats Muzisch Onderzoek. Het is een werkvorm die aansluit bij mijn praktijk als begeleider en als radiomaker: de stem en het verhaal staan centraal. Graag deel in dit artikel de ontstaansgeschiedenis (deel 1), de werking (deel 2) en de cruciale rol van de begeleider bij deze werkvorm (deel 3).

Deel 1: hoe een spelvorm zomaar kan ontstaan

Scene 1 | Hoe zet je jezelf op het spel?

Er was eens een radiomaker die zichzelf op het spel zette door iets te gaan doen wat hij nog nooit had gedaan: hij zou andere mensen gaan begeleiden in hun werk. Hij zou hen gaan begeleiden bij het zichzelf op het spel zetten, als mens. Om speling aan te brengen in dat wat vastgezet is, in hoofd en hart. Hij noemde zich De Gespreksontwerper.

Eigenlijk had De Gespreksontwerper geen idee dat hij zichzelf op het spel zette. Vaak deed hij het ook niet en hield hij zich veilig vast aan vertrouwde denkbeelden, bewandelde hij ingesleten analysepaden, trad hij de wereld vooral tegemoet met zijn hoofd. Maar begeleiden is samen vertellen, delen, spelen. In je handelen wordt je zichtbaar, niet in wat je denkt. *Practice what you preach.*

In ieder mens speelt zich een conflict af tussen het verleggen van grenzen en het vasthouden aan wat veilig en vertrouwd is. Het vraagt moed om de ontmoeting met het onbekende aan te gaan. Veel mensen proberen aan die spanning te ontkomen door hun autonomie te benadrukken en hun controle uit te breiden. Maar er is geen ander antwoord dan in de spanning te gaan staan (Alma, 2005). Goede begeleiding en verhalen vertellen maken precies dat mogelijk.

Preken kon De Gespreksontwerper niet, maar spreken wel. Hij las graag voor en vertelde graag verhalen. Hij had door de jaren heen zijn stem geoefend. Hij boog tonen, vertraagde zinnen, liet stiltes vallen. Hij liet je anders naar verhalen luisteren. Hij liet je anders naar je eigen verhalen luisteren.

De Gespreksontwerper schreef: ‘Via je eigen verhaal laat ik je ontdekken wie je bent.’ Wat dat precies betekende wist hij nog niet, maar dat het klopte wist hij wel.

Maar anders luisteren naar zijn eigen verhaal vond hij maar moeilijk.

‘Koop een bandrecorder,’ zei iemand. Hij deed het. Hij nam zijn eigen woorden op en luisterde die aandachtig terug. Als hij het niet wist, praatte hij de ruimte snel en met een hoge stem vol. Als hij zichzelf durfde te zijn, was zijn stem lager en trager. Hij hoorde hoe iemand hem op pauze zetten en hoe mooi de stilte daarna klonk. De stilte, daar zou hij wel in willen spelen.

Mensen zijn dialogisch van aard (Banning t/m 2005). De stem is een belangrijk instrument bij die dialoog. Er is niet alleen veel te ontdekken in inhoud, maar ook in hoe er gesproken wordt. Ten Bos (2011) schrijft over het spreken buiten de taal om. De klank van de stem, de gestes van het lichaam en de stilte zeggen wat soms in woorden onzegbaar is, maar wat juist voor de verbinding essentieel is.

Scene 2 | Spelen doe je niet alleen

De Gespreksontwerper wilde oefenen met de stem en daartoe nodigde hij drie anderen uit. Met krijt trok hij een paar strepen op de grond: ‘Zullen we hier spelen?’ Een van de vrouwen ging meteen op haar knieën zitten, met boeken om haar heen. De andere man schoof schuchter aan en knikte voorzichtig. De tweede vrouw stapte over de krijtlijn en zei: ‘Laten we beginnen.’

De boekenvrouw bladerde wat in een boek en las willekeurig wat woorden. De man die wilde spelen herhaalde de woorden proevend. Hij verzong er wat bij. De andere man verzong er ook wat bij.

Ze herhaalden keer op keer het verhaal, maar telkens was het net anders. Het ging

hinkelend vooruit. Het verhaal heette 'Een millimeter geluk' en ging over een groep mensen in de oorlog die steen voor steen het theater herbouwden nadat bommen het vernietigd hadden.

Vanzelfsprekendheid maakt plaats voor de intense aandacht van het zien: een moment van intens leven. Door stil te staan bij wat je in het leven tegenkomt, kun je leren de dingen niet slechts mee te maken, maar 'door elkaar geschud en veranderd worden door de krachten die inherent zijn aan alles wat we geven en ontvangen' (Alma, 2005, p. 24).

De twee mannen en twee vrouwen waren op elkaar betrokken, in het hier en nu. Ze gingen op in de wereld die ze samen bouwden. Tweeledig werd het belang van verhalen zichtbaar: door het verhaal en in het vertellen zelf.

De narratieve ruimte en de verbeelding zorgen ervoor dat er een brug tussen onszelf en de ander ontstaat, een opening voor een zinervaring en ervaring van verbondenheid (Breuer, 2006; Alma, 2005).

De man die leerde zichzelf op het spel te zetten had rode konen van opwinding, van de spanning, van de voortdurend loerende Mislukking – het personage dat alleen ten tonele kon verschijnen als je hem zelf leven in blies. Mislukking was iets dat van zichzelf niet bestond.

Wat had de man zojuist beleefd? Hoe waren ze in het spel beland? Wat is er voor nodig om samen een verhaal te vertellen? Was er eerst het woord? Of de handeling? Of de welwillendheid, de fantasie? Is de mens niet van nature een spelend wezen? En zou je dan met het samen vertellen van een verhaal niet voor speling kunnen zorgen daar

waar het vastzit? Daar waar de impliciete afspraken zorgen voor verborgen lijden? Kun je in het werk ook samen spreken, spelen en een verhaal vertellen?

Scene 3 | De man vermoedt zich als interventie

De Gespreksontwerper werd in een Werkplaats uitgenodigd om verder onderzoek te doen naar zijn ervaring. Hem werd gevraagd zich te verkleden als interventie, als de vertelvorm die hij met de twee vrouwen en andere man had beleefd. Om van binnenuit en spelend de werking van de vorm te verkennen. De Gespreksontwerper voelde, ging naar binnen en moest toen lachen. 'Ik voel me goed. Ik heb er zin in. Ik snap mezelf heel goed. Ik denk omdat het zo dichtbij mijzelf staat.'

Hem werd gevraagd waar hij zichzelf in zou willen zetten. 'Ik zou mezelf in willen zetten in het ziekenhuis waar ik onderzoek doe. Ik hoor mensen zelden samen vertellen en er mist verbinding. Hoe mooi zou het zijn als ik dat voor elkaar kan krijgen? Ik heb zin om dit voor anderen mogelijk te maken. En ik geloof dat ik me afvraag: wat is de kracht van samen vertellen?'

Daarna mocht hij vermoed als interventie verschillende posities innemen: verandering, professionaliteit en kennis.

verandering

De Gespreksontwerper: 'Mensen beleven ervaringen verschillend. Uitwisselen van hun verhalen daarvan kan leiden tot meer perspectieven, tot een verandering van hoe ze naar hun organisatie kijken. Daarbij wordt ieders perspectief waarde vrij gehoord. Het samen vertellen zou er voor kunnen zorgen

dat ze minder schroom hebben om te delen. Nu praten mensen achter elkaars rug en is er een informele hiërarchie. Samen vertellen is elkaar opnieuw zien en verbinding met elkaar aangaan, over de kaders van de teams heen. Teams praten nu louter functioneel met elkaar. Via het verhaal kunnen ze ook hun hart en buik laten spreken. Ik hoop dat deze ervaring een sterke doorwerking heeft in de praktijk.'

Richert (2002, 2003) deed onderzoek naar de werking van narratieve werkvormen in de psychotherapie. Zijn lijst van gevonden effecten en de door mijn genoemde effecten komen grotendeels overeen.

professionaliteit

De Gespreksontwerper: 'Er is zoveel dat samen vertellen bij kan dragen aan het ontwikkelen van professionaliteit: jezelf durven uitspreken, kwetsbaarheid durven tonen, ruimte geven en ruimte nemen, luisteren naar anderen met nieuwsgierigheid, spelen, delen, de kracht van stilte ervaren, vertrouwen geven. En met het begeleiden ontwikkel ik mijzelf als begeleider en instrument.'

kennis

De Gespreksontwerper: 'Deze interventie draagt bij aan verandering en professionalisering maar levert daarnaast ook data op. Allereerst het meerperspectivische verhaal dat een daadwerkelijke ervaring hervertelt. Ik schrijf zelf als kunstenaar in de hoek mee. Ook dat levert data op. Als ik er later een artikel over schrijf waarin ik een en ander theoretisch onderbouw dan is dat ook kennis.'

Scenario: 'Er was eens...'

1. Er is een aantal mensen, dat over een gezamenlijke ervaring gaan vertellen. Deze gezamenlijke ervaring hoeven ze niet tegelijkertijd te hebben ervaren. Wel is het prettig als het een wezenlijke ervaring uit de werkpraktijk is, een ervaring die raakt, die raakt aan de normatieve professionaliteit.
2. De deelnemers gaan samen het verhaal van de ervaring opnieuw vertellen. Vanuit hun eigen perspectief. Met elke zin wordt de ervaring beeldender, rijker, meer verdiept en gelaagd. De deelnemers zijn vrij in wat ze aanbrengen: gebeurtenissen, gedachten, gevoel, mening. Ze hoeven ook niet per se op elkaar aan te sluiten; nieuwe wegen en richtingen bieden juist ingang tot nieuwe inzichten voor de deelnemers. Wel dragen ze er zorg voor dat ze in hetzelfde verhaal blijven.
3. De eerste spreker begint met de zin: 'Er was eens...'. Zo wordt de code van een verhaal gezet en de verbeelding aangespoord.
4. Het verhaal wordt door mij teruggegeven. Ik schrijf mee en lees na afloop het hele verhaal nog eens voor. Zo horen de vertellers hun eigen woorden terug. Dit verhaal kan ook elders (al dan niet bewerkt) in de organisatie gedeeld worden. Een andere mogelijkheid is dat ik een door mij gekozen vorm – een gedicht, een column, een hoorspel – (later) iets teruggeef.

Deel 2: de werking

Ik ga mijn scenario uitproberen in de praktijk. Het levert twee vertellingen op. Ik gebruik ze bij mijn bespiegelingen op de werking van de oefening.

De eerste vertelling

Ik vraag drie mensen een verhaal te vertellen over een gezamenlijke ervaring en te beginnen met de zin 'Er was eens...'. Verder geef ik geen instructies. Het zijn ervaren vertellers met een kunstachtergrond. Ik heb niet geïntervenieerd, ik heb wel een gedicht geschreven tijdens het gesprek.

zacht
en nu jij
en nu jij

en dan begint het steviger te worden
en het slaat over
aan
harder nu
met een handbeweging
van het lichaam
af

een beeld
een overschaduwend standbeeld
dat zijn hand uit stak

ja, en dan....
ehm...
erin
maar ook weer eruit

in cirkels
'ja man'
weer
leunen
bleeet
makke schapen
ja man

wat is nou de kern van onze kudde?
vingers bij elkaar
gevormd tot een puntje
wanneer begint het scheren?
en het bloot geven?
'ja man'
een dikke knuppel op die kont slaan

en dan gaan we samen
onderzoeken of de afdruk
van die knuppel
misschien gepubliceerd
of ergens anders
opgevoerd kan worden

Ik ervaar de vertellers als een team, schouder aan schouder, dat samen bouwde aan iets moois door concrete beelden, ervaringen en emoties. Ik was op afstand, waardoor er ruimte ontstond voor de vertellers om nomadisch het verhaal te verkennen. Aan het einde van het verhaal waren de vertellers wat verloren. Daar miste wellicht iets in de begeleiding.

De tweede vertelling

Vier vertellers staan in de ruimte, in een kring, kwetsbaar tegenover elkaar. Ik zit wat op afstand, samen met een vrouw die kunstenaar in de hoek is bij deze vertelling. De groep zal spreken over hoe er deze ochtend is samengewerkt en wat de dynamiek in de groep was. Ze beginnen weer met 'Er was eens...'. Als ze net begonnen zijn, zet ik de oefening even stil. Er is een interview-setting ontstaan. Ik vraag hen vertellend toe te voegen in plaats van vragen te stellen.

Ik ervaar hun verhaal als een meanderende rivier op een lome zomerdag, waarin de vertellers gezeten in kleurige zwembanden samen stroomafwaarts voeren. Er zijn rotsen

en venijnige punten onder water. Het is wat ongemakkelijk en je moet voortdurend alert zijn. Als ze in het water vallen helpen ze elkaar terug in de band. Ik voel hun onderlinge band. Ik voelde ook verwarring, maar het laten bestaan van die verwarring zorgde voor zoeken, voor verbinding, voor het accepteren van verschil. Soms was het stil, soms was het stamelend. Woorden werden geproefd. Een metafoor werd gemaakt: de groep bevond zich in een leeg zwembad. Via die metafoor werd de ervaring en de onderlinge band verkend. Ik was op afstand en toch dichtbij. Vragen die bij me opkwamen: hoeveel kader en begeleiding moet er zijn? Hoeveel begeleiding? Is vertelervaring belangrijk? Welke rol speelt lichamelijkeheid?

De verhalende dialoog

'Er was eens...' is een verhalende dialoog die een veelvoud aan perspectieven mogelijk maakt. Ik merk dat er voor de vertellers een reflectieve speelruimte ontstaat, waarin de relatie tot de andere vertellers centraal staat. De vertellers zoeken samen, in en met de taal. Ik ervaar wat Banning en Banning-Mul (2005) foné noemen, de taal van de ziel: niet logische, maar diepmenselijke taal waarin de ondoorgrondelijkheid van het gevoel een grote rol speelt.

Lyotard spreekt over de taal van het kind. Kinderen zijn, volgens Lyotard (in Kunneman, 2009), (gelukkig) nog niet bevrijd zijn van hun 'duistere wildheid', een thema dat mijn persoonlijke interesse heeft, maar tegelijk raakt aan mijn spelvorm. De 'ontregelende macht' in jezelf aan kunnen spreken vergroot het vermogen tot spelen. Daarmee kun je uiten wat diep ligt, in onbeholpen, stotterende woorden, met pauzes, gebaren en onaffe zinnen. Zeker in de tweede vertelling vinden

de vertellers via foné diepgang en verbinding. Prachtig. Via deze muzische vorm ervaren de deelnemers waar het werkelijk om gaat en leren professionals om ook 'de diepere lagen van de persoon in het contact mee te laten spreken' (De Ronde, 2015, p. 54).

Wat ik zie gebeuren omschrijven Banning en Banning-Mul precies en prachtig: 'Het is een verstaan dat door werkelijke aandacht en luisteren ontstaat. In dit verstaan begrijp je de ander nooit. Je bent je bewust van diens eigenheid. Je kent je eigen opvattingen. Je bent bereid die te laten varen. Je bent op een open wijze present bij de ander. Je bent bij de ander betrokken. Je staat verwonderd met hem in dialoog. Je laat hem als een in wezen vreemde ander bij je binnenkomen'. (p. 17)

Na afloop blijken de ervaringen van de vertellers hierbij aan te sluiten. Je hebt niet zelf de regie, maar moet je overgeven. In *Van bewegen naar bewogenheid* schrijft Baart (2011) dat je jezelf (tijdelijk) opgeeft. Maar in het jezelf toevertrouwen aan de beweging, kun je ook jezelf vinden: 'Je wordt daarin aan jezelf getoond.' (p. 49) Zo ervoeren de vertellers het: er was de bewustwording van het eigen perspectief en het eigen oordeel. Het begin van een essentiële aanzet tot autonomie en authenticiteit, zegt Baart.

Deze verhalende spelvorm kan een tussenruimte en tussentijd vormen waarin deze bewegelijkheid kan ontstaan. Het vraagt van de vertellers ontvankelijkheid en durf om het schild te laten zakken. Hans Alma schrijft in *De parabel van de blinden* (2005, p. 19): 'Ons lichaam gaat een relatie aan met de werkelijkheid; het maakt ons zichtbaar, tastbaar en kwetsbaar voor het publieke oordeel. (...)

In de kern is ons lichaam de mogelijkheid voor ervaring, de openheid voor zin ('significance'). Met deze kwetsbare lichamelijke stellen de vertellers zich bloot aan de ander, onontkoombaar. Daarmee komt verantwoordelijk, die zij niet kiezen, maar die hen kiest. (Duyndam & Poorthuis, 2005) De rol van de begeleider is in dit proces cruciaal. Ik kom daar later op terug.

Het perspectief dat zich wil ontvouwen

Wat zou het toevoegen van perspectieven nu in organisatieverband kunnen betekenen? Het sociaal constructionisme stelt dat mensen in interactie betekenis creëren. Volgens Weick (1976) creëren ze daarmee geordende werelden waarin dubbelzinnigheid is gereduceerd. Deze spelvorm voegt aan de gereduceerde werkelijkheid weer meerstemmigheid toe, waardoor andere perspectieven op dat wat gebeurt is mogelijk worden. Tevens wordt er betekenis gecreëerd door de concrete co-creatie in het maakproces (Van Rosmalen, 2016).

Maas (2009) bespreekt vier aannames van Gergen rond de mens in verbinding. Allereerst is interactie een menselijk randvoorwaarde voor een goed begrip van de wereld, onszelf en anderen. De taal die we daarbij gebruiken is tijds- en plaatsspecifiek. Met het beschrijven of verklaren veranderen wij onze toekomst, daarbij laverend tussen contextspecifieke conventies en het zoeken naar ongebaande paden. Daarom spreekt Gergen niet over een 'ik' als entiteit, maar van een *relationele zelf*. Buber (2003) spreekt over ik-jij-relatie.

Mooi om te ervaren hoe deze spelvorm de vier aannames van Gergen levend maakt.

Er ontstaat voelbaar een transitionele ruimte (Winnicott, 1971) voor het relationele zelf, de ik-jij-relatie. Het particuliere belang wordt losgelaten om samen te luisteren naar het gedeelde perspectief¹ dat zich wil ontvouwen (Scharmer, 2010). Daarmee ontstaat de mogelijkheid tot herkadering, wellicht zelfs in het geval van destructieve verschillen (Maas, 2005).

Deconstructie

Belangrijk in mijn theoretische onderbouwing is wat Banning en Banning-Mul (2005) problematisering noemen: 'Problematiseren is het ontregelen van een orde, omdat die orde andere kwaliteiten en andere mogelijkheden uitsluit.' (p. 87) In hun boek *Narratieve Begeleidingskunde* voeren ze deconstructie aan als methode tot problematiseren, gebaseerd op de narratieve dialoog van Boeckhorst. Ze beschrijven vijf methodes die er allen op gericht zijn om het vastgezet verhaal van de verteller te ontregelen:

1. Verhaalknopen; het opsporen van tegenstrijdigheden en verwarrende uitspraken
2. Perspectiefwisseling; de verteller in een andere positie plaatsen
3. Stilte bewaren; brengt verdieping en stelt (verdere) constructie uit
4. Metafoor of symbool; overstijgt het eigen verhaal dat in een wijder perspectief komt te staan
5. Rond dwalen; op zoek naar de wortels ter verdieping en verduidelijking

Bovenstaande ontregelingen hoor ik terug in de twee vertellingen. Met name perspectiefwisselingen, stiltes en rond dwalen doen vanzelfsprekend hun intrede. Verhaalknopen worden niet zozeer bevraagd maar worden door de meerstemmigheid voelbaar. De metafoor heb ik ook teruggehoord, maar ik

had tot tweemaal toe te maken met deelnemers met een muzische achtergrond. Mijn vermoeden is dat de verbeelding door metafoor bij minder getrainde verhalenvertellers weleens moeilijker zou kunnen zijn. Ik vraag me af welke rol ik als begeleider kan spelen in de deconstructie.

Professionaliteit

De tweede vertelling droeg bij aan de ontwikkeling van normatieve professionaliteit (Kunnean, 2005), hoe kort de spelvorm ook duurde. De waarde van de ochtend, van het spel, van het eens worden over het oneens zijn, was lerend. McIntyre zegt dat het opnieuw vertellen van een wezenlijke ervaring voor herbezieling van het vak kan zorgen – *the narrative quest* – (De Ronde, 2015). Dit als tegenkracht voor rationaliteit en effectieve probleemoplossingen, die zorgen voor wat Coenen (2004) 'onbesproken lijden' noemt. Het toelaten en onder ogen zien van het eigen falen en feilen leidt tot diepe autonomie en daarmee zingeving – samen toeven in een zwembad zonder water. Dit spelend doen noemt Van Rosmalen (2016) muzische professionaliteit – het spel als tegenkracht.

Deel 3: begeleider van uitwisseling van levende ervaringen

Na het ontstaan van de werkvorm en reflectie op de werking ervan besluit ik me te richten op mijn rol als begeleider. Er zijn een aantal factoren waardoor ik besluit mijn spelvorm en begeleiding aan te passen. De gedachte rond spelregels laat me niet los. Zou ik er niet meer moeten introduceren om de (niet ervaren) vertellers in mijn organisatie zich comfortabel te laten voelen? Hoofdstuk 10 uit *Speelruimte voor ervaring en reflectie* (De Ronde, 2015) moedigt me verder aan. Ik besluit de verhaaldefinitie van Dautzenberg (1989) als basis te nemen en maak een nieuw spelontwerp (bijlage 1) waarmee ik steviger kan begeleiden: *Een tekst/strip/animatie waarin personages (1) voorkomen die handelingen (2) verrichten; deze handelingen nemen een bepaalde tijdsduur (3) in beslag en spelen zich af in een ruimte (4) en een historische tijd (5); het geheel wordt de lezer meegedeeld vanuit een perspectief (6)*.

Scenario 2

1. Deze oefening heet 'Er was eens...'. Ik wil heel graag met jullie terugkeren naar een belangrijke ervaring of gebeurtenis die jullie hebben meegemaakt, en deze met de ingrediënten van een sprookje weer tot leven brengen. Ik zal jullie stap voor stap begeleiden en elke keer samenvatten waar we nu zijn.
2. Belangrijk in het vertellen van dit verhaal is dat we het waardevrij doen. We spreken niet over goed of fout, maar laten het verhaal voor zich spreken. Natuurlijk kunnen de personages in het verhaal wel bepaalde gevoelens ervaren.
3. **Ik vraag hen: over welke ervaring zouden jullie het willen hebben?** (In het geval van de oefening koos ik zelf de ervaring omdat deze belangrijk was voor de les van Kitlyn.)
4. Goed, jullie willen [deze ervaring] opnieuw tot leven brengen. Wanneer speelde deze ervaring (5)?
5. Het is dus [datum]. Waar speelt het verhaal, op welke locatie of locaties (4)?
6. Het verhaal dat verteld gaat worden heeft de tijdsduur (3) van deze gebeurtenis. Wat zullen we als begin en einde nemen?
7. Het verhaal begint dus [dan] en eindigt [dan]. Welke personages (1) speelden een rol? Met 'Er was eens...' appelleer ik aan een sprookjeswereld. Daarin zijn de hoofdpersonen vaak archetypes. Kun je deze personages vertalen in archetypes? Zou je ook een sprookjesmetafoor kunnen verzinnen voor de plaats (4)?

8. Goed. We weten nu wie er in het verhaal speelt en jullie hebben een metafoor gekozen voor de plaats. Ik wil je vragen om een personage te kiezen vanuit wiens perspectief (6) je het verhaal wil vertellen.
9. Ik vraag hen om de luisteraars rollen toe te bedelen en te positioneren in de ruimte.
10. De ronde van het vertellen. Hierin komen de handelingen (2) aan bod en alleen de handelingen; het is een waardevrij verhaal (Moerkerken). Ik geef hen dit mee in deze ronde en zal hen hierin begeleiden. Eventueel meegenomen voorwerpen kunnen hier een plaats hebben.
11. Ik vraag bewust om elke stukje van het vertellen te beginnen met 'Er was eens...', om ze elke keer in de spelwereld te brengen.
12. Het verhaal wordt samen verteld. Er zijn luisteraars.
13. Ik vraag hen of ze vanuit een ander personage iets willen vertellen.
14. Als het verhaal verteld is, besluit ik met de vraag naar een Deus Ex Machina: als je nu iets zou kunnen laten gebeuren in dit verhaal dat niet echt gebeurd is, wat zou dat dan zijn? Welk personage verschijnt ten tonele, welke magische interventie vindt er plaats?
15. Ik schrijf het verhaal tenslotte zelf uit. En stuur dat naar de deelnemers.

De derde vertelling

Voor mijn master doe ik onderzoek in een ziekenhuis. Ik besluit mijn aangepaste werkvorm uit te proberen. Doel is ruimte te bieden aan verschillende perspectieven van verschillende generatie medewerkers om zo verbinding tot stand te brengen. Nadat ik een aantal stappen van mijn nieuwe spelvorm heb doorlopen en tot vier maal toe geprobeerd heb de twee vertellers via beeld en metafoor hun verhaal te laten doen, geef ik het op.

Keer op keer dringt hun eigen ingestudeerde verhaal zich in bekend jargon op. Het beleefde (en vastgezette) verhaal botst met de vrijheid van het spel. De vorm lijkt ook te knellen. Ik zet het gesprek voort zonder mijn spelvorm.

Door present zijn vertrouwen geven

In begeleiding komt het in eerste instantie aan op presentie en pas in de tweede plaats interventie, schrijft De Ronde (2015). In de derde vertelling heb ik naar mijn idee teveel geïntervenieerd: mijn bedoeling, mijn ritme en agenda, mijn moraal. Er was ook een zekere doelgerichtheid. Als het bewegen in de spelvorm gehinderd wordt en niet kan worden tot wat het zou zijn, dan brengt de interventie meer van hetzelfde. (Baart, 2011)

Uit mijn ervaringen én de theorie wordt helder dat juist het nomadische pad dat de vertellers samen bewandelen waarde heeft. Mijn spelvorm heeft genoeg aan de twee regels die er zijn: 1) Vertel met elkaar het verhaal van een gedeelde ervaring en 2) begin de eerste zin met 'Er was eens...'

Mijn uitgebreidere stappen waren bedoeld om meer vertrouwen te geven aan de vertellers. Nu blijkt dat ze het vertellen in

de weg zitten, is het aan mij om op een andere manier de speelruimte vorm te geven zodat er voldoende veiligheid en vertrouwen ontstaat voor de vertellers om ontvankelijk te zijn en hun schild te laten zakken. Dat is fikse uitdaging, realiseer ik me. Hoe geef ik steun zonder deel te nemen? Hoe ben ik met een been in en een been buiten deze spelvorm?

Voorafgaand aan de vertelling

Banning en Banning-Mul (2005) onderscheiden een aantal aspecten van een professionele narratieve begeleider. Ik pik er daar enkele van uit. Allereerst zelf present zijn. Ik ben betekenisvol aanwezig. Daarvoor dien ik wellicht onderdeel uit te maken van de cirkel vertellers, met volledige aandacht; ik participeer. Een kunstenaar in de hoek kan ik dan niet zijn. Ik schep rust in mijn lichaam, sta stevig, ben aandachtig op de mensen betrokken en adem onthaasting en ontvankelijkheid. Zo breng ik mijn lichamelijke in en het gevoel over.

Ik maak dus met hen de cirkel. Ik vraag hoe ze zich voelen. Of ze het spannend vinden. En zo ja, wat dan? Ik kan vragen naar wanneer ze voor het laatst een verhaal vertelden of voorgelezen hebben, hoe dat vroeger was. Ik breng ze terug naar het gevoel van vertellen en voorlezen worden. Misschien vertel ik zelf een kort verhaal, misschien vertel ik 'Een millimeter geluk' en hoe we dat deden.

Ik kan aandacht besteden aan de fysiek. Even losschudden. Even de ademhaling nagaan en het lichaam voelen. Ik zorg ervoor dat de ruimte fijn is, groot genoeg en geborgen. Misschien heb ik wat spulletjes mee.

Tijdens de vertelling

Banning en Banning-Mul (2005) schrijven dat een narratieve begeleider problematiseert en alert is op wat er in de teksten wordt gezegd. Het verhaal openbreken doe je door te interveniëren met (door)vragen en verder uitdiepen. Het betekent actief deelnemen aan het gesprek. Dat stelt me voor een dilemma. Enerzijds wil ik ze vrij laten, ze samen laten zoeken. Anderzijds kan af en toe instappen ervoor zorgen dat het verhaal rijker wordt, de deconstructiemethodes inzetten. Mijn handelen kan tonen hoe present te zijn en hoe aandachtig bij te dragen aan het verhaal. In die rol heb ik ook een lerende functie.

Na de vertelling

Een narratieve begeleider is ook gedreven voor ontplooiing (van zijn vertellers en organisaties). In een afsluitend, reflectief deel kan ik de opbrengst van het vertelde (de casus) en de vertelling (de relatie) ophalen, middels een gesprek of bijvoorbeeld de contemplatieve dialoog. Het nieuwe verhaal, zegt Bohlmeijer (2007), biedt ruimte voor nieuw handelen. Argyris en Schon (1995) spreken over tweede-orde-leren en derde-orde-leren: een ander weten en begrijpen en het verwerven van nieuwe perspectieven op het vraagstuk met de eigen rol daarin. Tweede-orde-leren en derde-orde-leren zorgen voor professionele ontwikkeling bij de deelnemers, terwijl ze op grotere schaal lerende organisaties mogelijk maken. (Wierdsma en Swieringa, 2011).

Vertellen, spelen, maken, delen

Van Rosmalen (2016) gaat in het boek *Muzische Professionalisering* uitvoerig in op de waarden en de moraal die muzische spelvormen bevatten. Ik wil uit zijn boek de cirkel lenen van vertellen, spelen, maken, delen. Vertellen, spelen en maken zitten vevat in de spelvorm. Het maken is wat mij betreft tweeledig: de vertelling en de bewerkte vorm die ik er achteraf van maak. De Ronde (2015) omschrijft de twee posities van de begeleider: in het werk zijnde (het contact van de ik-jij-relatie) en de meer onderzoekende, objectiverende blik (ik-het). Het voortdurend heen en weer bewegen tussen deze posities vindt plaats in de spelvorm, maar ook *daarbuiten* als ik met het door mij gemaakte werk weer terugkeer in de praktijk en het daar opvoer. Daarmee ontstaat er een nieuwe ik-jij-relatie, in een nieuwe spelsituatie – de cirkel begint weer.

1 Dit gedeelde perspectief zou Wierdsma (2005) een 'ordeningsresultaat' noemen: de principes van de organisatie. Om deze spelvorm zelfs een 'plek der moeite' te laten worden, waar een nieuw ordeningsresultaat van de organisatie kan ontstaan, zal ik een belangrijke rol moeten vervullen als begeleider. De kracht nu is de vrijheid om te dwalen. Voor een wezenlijke verandering zijn wellicht gerichte vragen nodig. Maar gaat dat niet ten koste van de speelruimte?

Literatuur

- Alma, H. (2005). *De parabel van de blinden: psychologie en het verlangen naar zin*. Amsterdam: Humanistic University Press.
- Baart, A. (2005). *Aandacht. Etudes in presentie*. Utrecht: Uitgeverij Boom Lemma.
- Baart, A. (2011). *Van bewegen naar bewogenheid. Een fenomenologische verkenning van zorg geven in een politiek-ethisch perspectief*. Amsterdam: SWP.
- Banning, H. en Banning-Mul, M. (2005). *Narratieve Begeleiding, Hoe het gebroken verhaal professioneel te waarderen*. Soest: Nelissen.
- Benjamin, J. (1989). *Bonds of love*. New York: Pantheon.
- Bohlmeijer, E. (2007). *De verhalen die leven. Narratieve psychologie als methode*. Amsterdam: Boom.
- Boonstra, J. (2006). Intervenieren en veranderen, Zoeken naar betekenis in interactie, *Tijdschrift Management en Organisatie*, mei/augustus: 5-33.
- Breuer, F. (2006) "Storytelling als interactieve interventie. Toepassing van de narratieve benadering bij organisatieverandering.", *Tijdschrift Management en Organisatie*, mei/augustus: 53-70.
- Buber, Martin (2003) *Ik en Jij*. Utrecht: Bijleveld.
- Dautzenberg, J.A. (1989). *Nederlandse literatuur*. Den Bosch: Malmberg
- Duyndam, J., & Poorthuis, M. (2005). *Levinas (2e ed.)*. Rotterdam, Nederland: Lemniscaat.
- Kunneman, H. (2009). *Voorbij het dikke-ik: Bouwstenen voor een kritisch humanisme*. Amsterdam: SWP.
- Richert, A.J. (2002) "The Self in Narrative Therapy: Thoughts From a Humanistic/Existential Perspective." *Journal of Psychotherapy Integration*, Vol. 12, No. 1, 77-104.
- Richert, A.J. (2003) "Living Stories, Telling Stories, Changing Stories: Experiential Use of the Relationship in Narrative Therapy.", *Journal of Psychotherapy Integration*, Vol. 13, No. 2, 188- 210.
- Ronde, M. de (2016). *Creatieve ruimte. Begeleidingskundige kwaliteit gevraagd voor gezamenlijk leren en ontwikkelen in organisaties*. Openbare les bij installatie als lector. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.
- Ronde, M. de, (2015). *Speelruimte voor ervaring en reflectie. Een praktijkgericht onderzoek naar het gebruik van spel in begeleidingsituaties*. Delft: Eburon.
- Rosmalen, B. Van (2016). *Muzische professionalisering. Publieke waarden in professioneel handelen*. Hieruit: De muzen als tegenkracht. Uitgeverij IJzer: Utrecht.
- Shaw, P. (2004). *Changing Conversations in Organisations. A complexity approach to change*. London and New York: Routledge.
- Weick, K.E. (1976). Educational organizations as loosely coupled systems. *Administrative Science Quarterly*, 21, 1-19. Wierdsma, A. (2012). De plek der moeite. In M. Ruijters & R.J. Simons (red.), *Canon van het leren* (pp. 457-468). Deventer: Kluwer.
- Wierdsma, A., & Swieringa, J. (2011). *Leren organiseren en veranderen: Als meer van hetzelfde niet helpt*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.
- Winnicott, D. W., (1971). *Playing and reality*. London: Routledge.